

A tanulói öntevékenységtől a nevelői személyiségig: pedagógiai modernizáció a szegedi tanítóképzőben

Pelesz Nelli

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

6725 Szeged Boldogasszony sgt. 6.

pelesz.nelli@szte.hu

Absztrakt: A tanulmány a két világháború közötti magyar tanítóképzés egyik jellegzetes intézményének, a szegedi királyi katolikus tanítóképzőnek a tanítási tartalmait és módszereit vizsgálja, különös tekintettel arra a kettősségre, amelyet a felekezeti hagyományok továbbélése és a modern pedagógiai irányzatok fokozatos térnyerése határozott meg. A kutatás célja annak bemutatása, hogy miként illeszkedett az intézet az állami tantervi szabályozás kereteihez, és hogyan alakította ki saját, helyi pedagógiai gyakorlatát a korszerűsödő neveléstudományi elvek mentén. A források – intézeti értesítők, tantervek, módszeres értekezletek jegyzőkönyvei, tankönyvek és szakmai reflexiók – alapján kirajzolódik, hogy a tanítás tartalma és módszertana szorosan összefonódott: a tantárgyi struktúra átalakulása együtt járt a szemléltetésre, cselekvésre, tanulói öntevékenységre és gyakorlati alkalmazhatóságra épülő módszerek erősödésével. A tanítói hivatás értelmezése ebben az időszakban túlmutatott a puszta ismeretátadáson: a képzés középpontjába a nevelői személyiség, a vallásos–erkölcsi és hazafias jellemformálás, valamint a népiskolai gyakorlat igényeihez igazodó szakmai kompetenciák kerültek. A tantervi reformok, az óraszámok átrendezése és az új tantárgyi hangsúlyok egyaránt azt jelezték, hogy a tanítóképzés a szemiprofessionalizáció irányába mozdult el, miközben élénk szakmai viták folytak a képzés felsőfokúvá tételének lehetőségeiről és korlátairól. A tanulmány rámutat arra is, hogy a szegedi intézet oktatói aktív értelmezői és alakítói voltak az előírásoknak: a módszeres értekezletek, a tankönyvválasztás és a gyakorlati képzés révén tudatosan törekedtek arra, hogy a korszerű pedagógiai gondolkodást a katolikus nevelési eszményrendszerrel összehangolva valósítsák meg, így a tanítóképzés mindennapi gyakorlatában egyszerre volt jelen a hagyomány és a modernizáció dinamikus együttélése.

Kulcsszavak: két világháború közötti tanítóképzés, tanítási módszerek, hivatásra nevelés, Szeged

A két világháború közötti magyar tanítóképzés története a neveléstörténeti kutatások egyik kiemelt jelentőségű területe, mivel ebben a korszakban egyszerre volt jelen a hagyományos, felekezeti pedagógiai szemlélet tovább élése és a modern

pedagógiai irányzatok fokozatos térnyerése. A szegedi királyi katolikus tanítóképző intézet működése különösen alkalmas arra, hogy e kettősséget részleteiben is vizsgáljuk, hiszen az intézmény felekezeti jellege mellett az állami tantervi előírásokhoz igazodva, azokkal szoros kölcsönhatásban szervezte oktatási és nevelési tevékenységét. A dolgozat célja annak bemutatása, hogy a két világháború közötti időszakban milyen tanítási tartalmak és módszertani elvek határozták meg a szegedi tanítóképző mindennapi gyakorlatát, továbbá miként jelentek meg a pedagógiai modernizáció elemei a tantervi szabályozásban, a tantárgyi struktúrában, valamint a tanári kar szakmai gondolkodásában. A vizsgálat középpontjában nem csupán az egyes tantárgyak óraszámainak és tematikáinak alakulása áll, hanem az a szemléletbeli változás is, amely a tanítói hivatás tartalmáról, céljáról és társadalmi szerepéről való gondolkodást jellemezte ebben az időszakban. A forrásbázist elsősorban az intézeti értesítők, tantervek, módszeres értekezletek jegyzőkönyvei, valamint korabeli tankönyvek és szakmai reflexiók alkotják. Ezek lehetővé teszik annak feltárását, hogy a tanítóképző oktatói miként értelmezték saját szerepüket a hivatásra nevelés folyamatában, hogyan viszonyultak a központi szabályozáshoz, és milyen mértékben törekedtek a tanulói öntevékenységre, a szemléltetésre és a gyakorlati alkalmazhatóságra épülő pedagógiai módszerek meghonosítására.

A tanítás tartalmainak és módszereinek vizsgálata bár némileg eltérő szempontok szerinti megközelítést igényelhet, mégis, a két terület a korabeli tanítóképzésben oly mértékben összefonódott, hogy különválasztásuk rendkívül nehéz, bizonyos megfontolások szerint nem is érdemes. A források minden esetben együtt kezelik a két témát, amelyek a tanítóképző szakiskola jellegénél fogva egymástól szinte elválaszthatatlan területeket jelentenek. A korszakban a módszertan elsődlegessége, a népiskolai irányultság a képzés felsőfokúvá tétele ellen szölt, holott látható, ez inkább gazdasági-politikai okokkal magyarázható. [1] A tanítói szakma tartalma ebben az időben már felmutatta azt a tudományos megalapozottságot, amely egyik mutatója a szemiprofesszióvá válásnak. A tanítóság és a tanítóképző-intézeti tanárság nemcsak anyagi és presztízs-okok miatt szerette volna a képzés felsőfokú szintre való emelését, hanem mert világosan látták, a modern tartalmak és módszerek jelenléte megkövetelte volna a magasabb szintű képzést és indokolta a képzés külső megbecsültségének a fokozását is. A tanítóság és a tanítóképző-intézeti tanárság között a felsőfokú képzés kereteinek mikéntje között volt eltérés (főiskola, egyetem, akadémia), abban mindannyian egyetértettek, hogy emelni kell a szintet. Míg előbbiek a klasszikus professziókhöz (orvos, jogász) hasonló képzést kívántak, utóbbiak szerint ez nem lett volna elegendő, mert képzőkként a hivatásra nevelés megvalósítását is szem előtt tartva úgy gondolták, az érettségi utáni pedagógiai szemináriumok nem biztosították volna a szakismeretek mellett a nevelői személyiség kifejlesztését. Természetesen anyagi megfontolások is álltak a háttérben, de nemcsak az állásukat féltették, hanem szakmai indokokat is felsorakoztattak. Becker Vendel szegedi igazgató kiemelte, a tanítóképző anyaga nem marad el a középiskoláétól, csupán speciális szempontrendszer alkalmaz, de ettől még a tanítójelöltek felkészültsége alkalmassá teszi őket a felsőfokú

tanulmányokra. „Amennyiben valamely tanító az egyetemen akarja tanulmányait folytatni, úgy ez a jog — bizonyos feltételek mellett — számára biztosított. Annál inkább, mivel a tanítóképzés mai tananyaga (ennek minősége és terjedelme) közel áll a középiskola tananyagához.” [2]. A két világháború közötti időszakban történt szakmai átalakulás, a szakma belső tartalmainak változásai, ennek nyomán a hivatásról való gondolkodás innovációi leginkább a tanított anyag és módszertan esetében érhetőek tetten.

A szegedi intézet felekezeti képző volt ugyan, de a katolikus főhatóság utasítására az állami tantervnek megfelelően oktattak. A csanádi püspök leirataiban rendszeresen jelezte, a VKM által jóváhagyott tanterv a szegedi képzőben is érvényes [3]. Az általunk vizsgált korszak kezdetén még az 1911. évi tanterv [4] volt érvényben, a megfelelő módosító rendelkezésekkel együtt. „A tanítás általában a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1916. évi május hó 20. napján kelt 61,800. sz. rendeletével kiadott tanmenet alapján folyt.” [5]. 1923-ban azután a sikertelen hat évfolyamra történő emelés után megjelent a végül öt évfolyamban megállapított tanítóképző-intézeti tanterv, utasítások nélkül, átmeneti intézkedésekkel [6][7]. Az aktuális tanterv szerint ekkor heti 36 órában tanulták a növendékek a következő tárgyakat: hit- és erkölcstan, testtan, lélektan, nevelés-oktatástan, neveléstörténet, magyar nyelv, magyar történelem, magyar alkotmánytan, Magyarország földrajza, német nyelv, egyetemes történelem, egyetemes földrajz, mennyiségtan, természetrajz vagy kémia, fizika, egészségtan, gazdaságtan, ének-zene, rajz, szépírás, kézimunka, testgyakorlás [8].

Az új szabályozás bevezetése előtt részletesen megvitatták egyrészt a tanítóképzés reformjával kapcsolatos elképzeléseiket (keretek, szervezeti, felügyeleti kérdések stb.), másrészt javaslatokat tettek a képzés belső tartalmának korrekciójára is [3]. A következő évtizedekben irányadó 1925. évi szabályozás, azaz az immár utasításokkal kiegészített tanterv számos újdonságot hozott a képzésbe. Korszakunkban a következő tárgyakat tanulták a tanítóképzős diákok: 1. Hit- és erkölcstan mind az 5 osztályban heti 2-2 óra, összesen 10 óra; 2. a neveléstudomány tárgyai: a II. osztályban test- és élettan heti 2 óra, lélektan és logika a III. osztályban heti 3 óra, nevelés- és tanítástan a IV. osztályban heti 4 óra, neveléstörténet az V. osztályban heti 3 óra, iskolaszerveztan az V. osztályban heti 1 óra, összesen, 13 óra; 3. nevelési és tanítási gyakorlat a IV. osztályban 2, az V. osztályban 7 óra, összesen 9 óra; 4. magyar nyelv és irodalom osztályonként heti 4+3+3+2+2, összesen 14 óra; 5. német nyelv minden osztályban heti 2 óra; összesen 10 óra; 6. történelem I-IV. osztályban 2-2 óra, összesen 8 óra; 7. alkotmánytan az V. osztályban 2 óra; 8. földrajz I-IV-ig 2+2+2+1 óra, összesen 7 óra; 9. mennyiségtan 3+3+2+2+2, összesen 12 óra, 10. természetrajz és kémia I-IV-ig 3+3+3+2 óra, összesen 11 óra; 11. fizika III-IV. osztályban 2+3, összesen 5 óra; 12. egészségtan az V. osztályban 2 óra; 13. gazdasági ismeretek I-IV-ig: 2-2 óra, összesen 8 óra; 14. közgazdaságtan az V. osztályban 1 óra; rajz és szépírás 3+3+2+2+2, összesen 12 óra; 10. ének és zene 3+3+2+2+2, összesen 12 óra; 17. kézimunka I-III. osztályig 2+2=4, összesen 6 óra; 18. testgyakorlat minden osztályban 2, összesen 10 óra. Az

öt osztály heti óráinak száma tehát 150. [8] Az előző tantervhez képest a neveléstan 3 órával, a hittan, német nyelv, testgyakorlás 2-2 órával; tanítási gyakorlat, földrajz, természetrajz, egészségtan, közgazdaságtan 1-1 órával emelkedett. Csökkent a szépírási 1 órával, a kézimunka 3 órával és az ének és zene 4 órával. A többi tárgy óraszámja nem változott. Az óraszámok korrekcióján túl még fontosabb a szemléletbeli változás, amely az új tantervet jellemezte. Eszerint a tanítóképzés célja egészséges, vallásos, hazafias, művelt tanítók képzése, az intézetek pedig alapvetően szakiskolák, ahol a tananyag speciális szempontú feldolgozása mellett a legfontosabb a módszeres eljárás elsajátítása. A tanterv hangsúlyozta a szemléltetés, cselekedtetés és a tanulói öntevékenység jelentőségét [9].

Szegeden konstruktív módon viszonyultak az előírásokhoz, amennyiben maradéktalanul betartották azokat, de a helyi tanmenet kialakításával igyekeztek azt a saját képükre formálni és a lehető legnagyobb mértékben a diákok igényeihez szabni. Az új tanterv bevezetésekor az igazgató ismertette a tanári karral a legfontosabbnak vélt irányokat: *„Minden tanárt hassa át az a tudat, hogy csak az egész testület egységes munkája biztosítja a tanítóképzés célját. Ez a cél módszeres értekezletekkel és hospitálásokkal biztosítható. Minden szaktárgy feldolgozásában első lépés a tanmenet elkészítése. Minden előadásra külön kell készülni és minden lecke a tanárnak és osztálynak közös együttes munkája legyen. A kérdve kifejtő módszer és előadási forma mindig megfelelő helyen alkalmaztassék. A tanítók előadó készségének első feltétele a helyes tanulás. Az újkori pedagógia vívmánya, hogy felismerte az emlékezet gyakorlásán kívül a gondolkodó tanulás jelentőségét. A tanultak megtartása legjobban az ismétlésekkel biztosítható fontos, hogy ismétlések alkalmával a részletek elmaradjanak, inkább a gondolatmenet domborodjék ki. Az új ismeretek közlésénél nagy jelentősége van a szemléltetésnek. A szemléltetés mellé lép a gyakorlás és cselekvés, mint a tanulói készségek fejlesztésének leghatalmasabb eszköze. A szemléltetésnek minden formájában, amelyet a tanulók a tanítás elméletében tanulnak, példát is lássanak.”* [3].

Ezután minden tanár megtette a maga észrevételeit, tantárgyanként összegezték az új tudnivalókat. A legtöbb esetben egyetértettek a szabályzat kívánalmaival, de nem egyszer előfordult, hogy további javításokat, átalakításokat javasoltak. Pörzsölt Géza a magyar nyelv és irodalom tanításának kapcsán mutatott rá a tanárok közötti együttműködés jelentőségére. *„Az Utasítás általános részében kifejezetten áll a gondolat, hogy a tanítónövendék nem magának tanul, mint a középiskolai tanuló, hanem minden munkája a valláserkölcsei és hazafias szellemű magyar népnevelés ügyének irányuljon. Azaz arra kell törekednie, hogy apostola legyen a népnevelésnek, nem pedig órapénzen amerikázó napszámosa. [...] nem akarom a részletekkel untatni a n.t. kollégákat, hiszen azok már igazán módszeres szakkérdések. A tanár lelkiismeretessége és tudása segíti a növendékeket az anyag helyes megértésének és sajátjának tételére tűzött cél elérésében. Az anyag megválasztás és annak az előbb vázolt fokozatos beosztása nagyon jó. Tekintve azt, hogy a magyar nyelv tudatos ismerete, az irodalmi olvasmányokon finomult nyelvérték, az előadásbeli készség nélkülözhetetlen mindennapi kenyeré a*

tanítónak, azt a nagy célt csak a magyar nyelvi tantárgy keretében teljesen elérni nem lehet. Igaz, hogy az önképző kör is e cél szolgálatába áll, soha elérni nem fogjuk, hogy ott valamennyi növendék tömegesen is működjék, sok akadálya van ennek, de minden tárgyba való tudását - talán némileg a német nyelvet kivéve-felelés alakjában kell megmutatnia. Ott kapcsolódik a magyar nyelv tanárának céltudatos munkájába valamennyi tanár munkája. Az Utasítás általános része megköveteli minden tanártól, hogy magyarázata nyelvi szempontból kifogástalan legyen és a felelések alkalmával erre súlyt helyezzen. Nem egyszer hallottam már más intézetek tanáraitól is azt, hogy nem érnek rá a diáknak szabatos magyaros és tiszta beszédét ellenőrizni. [...] ha a Tantervben kifejezett célt el akarjuk érni, pedig annak fontosságát egyformán kell éreznünk mindannyiunknak, akkor az utasítást betűről betűre meg kell tartanunk. Akkor is, ha ellenőrző vagy hospitáló nincs is jelen az óránkon, ugyanúgy kell őrködnünk a gyakorlóiskolában próbatanítást végzők nyelvi tisztaságán, és a gyermekek részéről lehetséges érthetőségén. A másik fontos dolog, azok a tanárok, akik a növendékek írásbeli munkáit kötelességszerűen átnézik, minden nyelvi vétségre felhívják a figyelmet, és közösen megállapított javítási jeleket használnak.” [3].

A földrajzzal kapcsolatban megemlítette, közép-európai, különösen magyar tartalmakra kerül a hangsúly, és a szemléltetés is kiemelkedőbb szerepet kap, bár érzett még némi bizonytalanságot. „Itt látjuk a mai tanterv nagy eltérését a régitől, minden földrészén csak a jellegzetes tájakat, letelepedésre és szaporodásra alkalmas régiókat kívánja alapos megismertetés tárgyává tenni, s mellőz minden olyan területet, sőt még államalakulatot is, melynek akár kulturális, akár világgazdasági szempontból csekély vagy éppen semmi jelentősége nincs. Sőt még Európával is ebből a szempontból foglalkozik, mikor a fősúlyt Közép-Európara helyezi. A természeti szépségekben jellegzetes tájak a hazai föld megszeretését, a földrajzi egység tudata a trianoni papírbéke rongyokra tépésének reményét plántálja el a leendő tanító lelkébe. Nagy hátrány, hogy mindez a régi tankönyvekben alig van meg, új könyvek a szükséges illusztrációk miatt nehezen jelenhetnek meg, mert ide egészen új szemléltető képek kellenek, és így az új könyvek drágák lesznek. Marad minden a tanárra. Ezért is hangsúlyozza az Utasítás, hogy minél kevesebbet tanítson, teljesen szabad keze legyen! Nem akarom untatni a n.t. kollégákat azzal, hogy hány magyar fordítású s eredeti munkát jegyzeteltem s diktáltam azt, ami nincs a könyvekben, de azt megállapítom, hogy ez a földrajz tanítás sokkal érdekesebb, mert az egésznek a tengelye az ember és óvatosan haladva nagy érdeklődést mutatnak a növendékek. [3].

Katona Miklós a testtannal kapcsolatban szintén kiemelte, hogy itt is az emberre került a fókusz, a megfigyelőképeség és az öntevékenység gyakorlását kívánja meg a tanulótlól. Az anyag mennyisége csökkent, viszont sajátos új kapcsolódási pontokat kapott. „Nagy fontosságot tulajdonít az idegrendszer és az érzékszervek lehető alapos tárgyalásának, mint amelynek beható ismerete nélkül a lélektan (érzetek) és neveléstan kapcsolatos részei meg nem tanulhatók. Hangsúlyozza a

közvetlen szemléltetést és figyelmeztet minden lehető kapcsolat kihasználására a természettudományokkal.” [3].

A pszichológia tudományának újabb eredményei is bekerültek a tantervbe, de itt fontos, hogy nemcsak az elméleti felkészülésben, hanem a gyakorlati alkalmazásban is helyt kell állnia a leendő tanítónak. *„Kifejezetten megkívánja a gyermektanulmányozás gyakorlati bevezetését és lélektani, és pedagógiai kísérletekben való jártasság megszerzését. Erre a célra jelöli ki a tanterv az egy pedagógiai szemináriumi órát. Az anyag feldolgozásában megkívánja az új utasítás, hogy általános lélektan taníttassék, melyre a pedagógiai vonatkozások kiemelésével építendő fel az alkalmazott lélektan. A lélektan ne fejeződjék be a harmadik osztályban, hanem a későbbi tanulmányok folyamán, főként pedig a gyakorlati tanítások kapcsán felmerülő esetek, kísérletek is használtassanak fel a lelki élet tüzetesebb megismerésére.” [3].* Hasonló attitűdváltást érzekelték a neveléstan esetében is. A kor modern pedagógiai irányzataival összhangban, ennél a tárgynál is a személyiség fogalmát állították a középpontba. *„Az önnevelés útjának és módzatainak kijelölésében bővül. Így előtérbe vonul itt is a személyiség pedagógiája, melyet szolgál tulajdonképpen a test és lélektani cél kibővítése is. A figyelemnek önmagunkra történő irányításával, saját testi és lelki életünk behatóbb megismerésével alapot akar nyújtani az önnevelésre, nevelői személyiséggé való kifejlődésre, amely a tanító képzés végső célja. [...] a nevelés ágai közül inkább az erkölcsi és testi nevelés hangsúlyozandó, hogy az amúgy is túltengő értelmi neveléssel helyreálljon az egyensúly.” [3].*

A nevelői személyiség, a hivatásra nevelés megjelenik a mennyiségtan tárgyalásakor is. A tanítónak nem kell komoly matematikai jártasságra szert tennie, csak amennyit a népiskolai tanítás megkíván, de a logikus gondolkodás, a gyakorlati irányultság nélkülözhetetlen. A grafikus ábrázolások gyakoriságának növelése a tanulói érdeklődés felkeltésére szolgál. A rajtanítás kapcsán újdonságot jelentett, hogy nem a kiválóságra, magas szintű szabadkézi rajzok elkészítésére lesz szükség ezentúl, hanem a tömegoktatás igényeinek való megfelelésre. Műtörténeti magyarázatok helyett a képzés ideje alatt összeállítják a népiskolai szemléltetéshez szükséges „portfóliót”. *„A példák legyenek olyanok, melyeket a tömeg nagy átlaga megold, vagy megoldhat. [...] Szigorú tervszerűséggel egybeállított és a tanítás képét feltűntető illusztrált tanmenetet kívánja megvalósítani. Az illusztrált tanmenet a tanár által hevenyészett vázlatos ábrákat tartalmazza.” [3].* A szépírásnál is az egyszerűsítésre törekedtek, mindenféle „cikornyáskodást” elvetettek. A kézimunka esetében nyomtatékosították, nem kontár iparosmunkát kell kiadniuk a kezeik közül, hanem a tanítónövendéknek a képzés ideje alatt a később használandó eszközeit kell elkészítenie. *„A szemléltetés, különösen a növendékek saját kezűleg készített eszközeivel, nagyon hasznos. A saját kezűleg készített eszköznek sokkal több pedagógiai ereje van, mint a vettnek.” [3].* A német nyelv esetében csökkentek az elvárások, pedagógiai művek értelmezése helyett elegendőnek tartották, ha a tanuló meg tudja magát értetni. A nyelvtanításban a grammatizáló helyett a direkt

módszert, a gyakorlati beszédből induktív úton megismert nyelvtant részesítették előnyben.

A természetrajz is egyszerűbb és szabatosabb lett a régi tantervhez képest. „A régivel ellentétben már a célkitűzésében elrendeli az ember és a természet közötti viszony jelentőségének tudatossá tételét, különösebb tekintettel a gazdasági célra. Ezzel előtérbe helyezi a hasznossági elvet. A természetrajz-kémiát elsősorban ezért tanítjuk. De hogy ezt félre ne értsük, mellérendelten ott áll az alaki képzést szolgáló parancs. Megfigyelőképesség fejlesztése, a természet szépségeinek meglátása és megszeretése.” [3]. Hozzászólásában Mandola Aladár rámutatott, a történelem-alkotmánytan tanítása során újdonságnak számít a szocializmus bővebb kifejtése, ugyanakkor kiemelte, felekezeti képzőként hangsúlyt kell fektetniük elsősorban a katolikus gondolatra. Wagner János királyi főigazgató szerint a „magyar történetben jusson kifejezésre a nemzet életműködése, a külkapcsolatok mellékesebbek. Az alkotmánytanra ugyanez áll.” [3]. Becker Vendel a neveléstörténettel kapcsolatban megjegyezte, egyetért az újításokkal, de sajátos szempontrendszer is ajánlott a feldolgozáshoz. „A neveléstörténet új tanterve abban tér el a régitől, hogy a régi tanterv neveléstörténeti része inkább a neveléstani írók csoportosítására és felsorolására, míg az új tanterv neveléstörténeti része arra törekszik, hogy a növendék a jelen nevelői gondolkodást, a nevelő intézmények és az iskolák szervezetét, a gyakorlati nevelést és tanítást mint a történelmi fejlődés eredményeit, utolsó láncszemét lássák, hogy példa álljon előttük a nevelés elméletének igazolására, új szempontok szerint való átismétlésére és megrögzítésére, végül, hogy a nevelői munka tudatos fejlesztésére indíttassanak.” Ezt a gondolatot szolgálja az intézmények története, mit jó újításnak tartok, de itt szeretném hangsúlyozni, hogy az intézmények történeti áttekintésénél bizonyos szempontok szerint történjék. Pl. mi okozta az iskolatípus létesítését? Hány évfolyamú volt az? Milyen volt a berendezése és felszerelése? Milyen tantárgyakat tanítottak abban? Milyen módszerekkel? Ki állított iskolát? Kit köteleztek? [3].

A gazdaságtan tanítása az intézetben speciális jelentőségű lett. Az új tanterv bevezetésekor már érzékelték a hiányosságokat, ezért a későbbiekben megkísérelték orvosolni azt. 1926-ban még a folyamat elején járva a következőképp látta a gazdaságtan tanára a helyzetet: „Az új tanterv által kitűzött cél okszerű és elérhető. A régi tanterv szinte szakemberek kiképzését kívánta, kevés és helytelen anyagbeosztással, ami természetesen elérhetetlen volt. Az új tanterv megelégszik azzal, hogy a tanítónak annyi gazdasági ismerete legyen, hogy a földműves nép életét, a mezőgazdasági tevékenység folyamatát megértse, és a természettudományi ismeretek tanításánál felhasználhassa. Az új tanterv anyaga és annak felosztása tervszerűbb, de itt is vannak lényeges hiányok. A közgazdaságtan és társadalomtan az ötödik osztály különálló anyagát képezi, az új tantervben ez a régihez képest haladás, azonban heti egy óra mellett alapos tanítás nem képzelhető, mert éppen az ötödik osztályban a heti óra tényleg évi 22-24 órát jelent, ily kevés idő alatt alapos tárgyalás nem lehetséges. Annál inkább sem, mert az óra jelentékeny része az anyag számonkérésére fordítandó. A gazdaságtan és közgazdaság tanítását igen

megnehezíti a tankönyv, és pedig megfelelő tankönyv hiánya. Jó és rövid tankönyvre égető szükség van! Az új tanterv is nagy gondot kíván fordítani a gyakorlatokra, ebben sok a túlzás. A tanítónövendék elméleti tárgyakkal a maximumig le van terhelve, a délutánjai szükségesek a tanulásra, a nagyon fontos testgyakorlásra, játékdélutánok, speciális képzésre, kántorképzés, egyesületek, kongregáció, önképzőkör, cserkész stb., annyira igénybe van véve, hogy fizikailag lehetetlen még külön gazdasági gyakorló délutánokra igénybe venni.” [3].

Már a következő tanév hozott néhány újítást tartalmi szempontból. Hitoktató képesítés szerzését tették lehetővé az intézetben, majd beindult a leventeképzés is. „A tanítóképző intézet tanterve — különösen annak kath. szempontból való átdolgozása — felöleli mindazt, mit illetékes tényezők a hitoktatóképesítéshez szükségesnek tartanak.” [5]. „Mértékadó helyekről elhangzott az a kívánság, hogy a leventék képzése a pedagógiai alapképzettséggel bíró tanítók által történjék. Ez indította a Nagyméltóságu vallás és közoktatásügyi m. kir. minisztériumot arra az elhatározásra, hogy már a tanítóképző-intézetben szerezzék meg a leendő tanító a levante-oktatáshoz szükséges készséget. Ezért elrendelte, hogy a tanítójelöltek a képzőintézetek I., III., IV. osztályaiban a játékdélutánok idejének felhasználásával levanteoktatókká kiképeztesse.” [3]. A leventeképzésben a másod- harmad- és negyedéves növendékek heti 2-2, az ötödévesek heti 1 órán át vettek részt. A levanteoktatás nem mindig haladt zökkenőmentesen. 1931-ben látogatást tett a Szeged város testnevelési felügyelője az intézetben, a tapasztalatokról „Igen bizalmas!” megjegyzéssel ellátott levélben számolt be az igazgatónak. „Hiv. tisztelettel megkeresem a tek. Igazgatóságot, hogy az V. osztály részére a lev. oktatói kiképzés céljaira más órát méltóztatnék kijelölni, és az osztály tanulóit az Igazgató Úr belátása szerint kioktatni. Az osztály tanulói t.i. indignálódnak, és ennek külső kifejezést is adtak, hogy nekik miért kell lev. okt. kiképzésben részesülni, mikor az eddigi V. évesek ily képzésben nem részesültek! És ha már részt kell venniük ilyen oktatásban, miért nem délelőtt kell nekik ez órát végezniük? Szerény véleményem szerint a 14-16 h-ig tartó kiképzés csak azért nem alkalmas, mert akkor ez ifjak közvetlen ebéd után vannak, amikor egészségükre sem valami előnyös a testgyakorlás. Az oktató, ki igen nyugodt és megértő, már ismételt panaszt tett nekem az V. osztály magatartása ellen. Legutóbbi megjelenésemkor megállapítottam, hogy a 43 létszámból tényleg csak 29 volt jelen. Az oktató jelentette, hogy nem egy tanuló van, aki még egyáltalán nem volt jelen a levante okt. kiképzésen. Ez magától értetődően a fegyelmet meglazította, és a többi ki jelen volt, nem úgy iparkodott, ahogy azt egy tanítójelölttől joggal el lehet várni. A gyakorlatot igen pongyolán vezényelték, még pongyolábban végezték. Felvilágosítást kívánó felszólításomra az oktató ott jelenlétükben kijelentette, hogy egyáltalán ily pongyolán dolgoznak mindig, és hogy nincs kedvük, unják! Erre felszólítottam az egyik rajt, hogy ki unja ezt, mire egy ifjú előlépett és jelentette: „Én jelentettem annak idején az oktátónak, de az nem csak az én véleményem, hanem az egész osztályé. Tekintettel ezen meggondolatlan, talán gyerekes, de hazafiasság szempontjából igen súlyos kijelentésre, kénytelen voltam a foglalkozás helyét elhagyni.” [10]. Még az év végén az újszegedi levanteegyesület elnöke javasolta a

képzés átszervezését, tapasztalva a hiányosságokat. Levelében a szellemi irányítást hiányolja: „*Ifjúságunk a testi nevelésnek ma divó, tisztán katonai gyakorlatokra szorítkozó módját meglehetősen ellenszenvvel tűri. A foglalkozásra kitűzött időből lelki gyarapodásra úgyszólván semmi sem jut, pedig a pihenőre fordított időben az ifjúságnak elméleti és gyakorlati irányú erkölcsi kérdésekkel és foglalkoznia kellene.*” [11]. A panaszok és incidensek idővel rendeződni látszottak, a későbbiekben a képzés általában a kijelölt mederben folyt, a diákok rendszerben levezsgáztak.

Az intézeti oktatás során használt tankönyvek eleinte sűrűn cserélődtek, hol anyagi, hol tartalmi okokból évről-évre revideálták a tankönyvlistát, míg nagyjából a harmincas évek elejére stabilizálódott a szívesen használt, alkalmasnak és beszerezhetőnek vélt tankönyvek köre. Előnyben részesítették a kifejezetten tanítóképzők számára készített, katolikus szemléletű könyveket (leginkább a Szent István Társulat kiadványait), de nem zárkoztak el egyéb, középiskolákban használt munkáktól sem. A teljes repertoár áttekintésére hozzáférési nehézségek miatt eddig nem nyílt lehetőség, de néhány kötet rövid értékelésével bepillantást nyerhetünk a tananyag részleteibe, mindazonáltal egy teljességre törekvő, sajátos szempontrendszer szerinti, önálló elemzést érdemel a téma [12]. Annyit azonban biztonsággal kijelenthetünk, az intézetben használt tankönyvek többsége a kor tudományos színvonalának és igényeinek megfelelt, korszerű, strukturált, koherens tartalmakat közvetített, szabatos szaknyelvi kifejezéseket használt, néhol illusztrációkat is bemutatva, több esetben a korosztály igényeinek és életkori sajátosságainak megfelelően kérdésekkel, feladatokkal, gyakorlati példákkal segítve a tanulást. A kötetek viszonylag vékonyak, a művek mai fogalmaink szerint röviddek, viszont tartalmas, tömör és informatív alkotások voltak.

A pedagógiai tárgyak oktatása speciális jelentőségű volt, érdemes megvizsgálni a neveléstudományi tananyagot közelebbről is. A neveléstörténeti stúdiumok során a kifejezetten a tanítóképzés számára, már az új tanterv alapján készített Neveléstörténelem tankönyvet használták, Frank Antal és Németh Imre tollából [13]. A szerzők szerint fontos, hogy a diákok eredeti művekből vett szemelvényeket olvassanak, ezért nagy számban sorakoztatták fel azokat, emellett főleg Fináczy Ernő munkásságát, egyetemi előadásait idézték munkájukban, amely vállaltan „*a nevelői gondolatot, a keresztény jelleget és a magyar jellemvonásokat törekedett különöbben kidomborítani*” [13]. A primitív népek nevelésétől a legújabb irányzatokig tárgyalták a témát, a kötet végén az egyes elvek és intézménytípusok összefoglaló áttekintését is megfogalmazták. A nevelés- és tanítástankönyvét Weszely Ödön jegyezte [14]. A szerző igyekezett lépést tartani a tudomány fejlődésével, „*mind többet vett fel a gyermektanulmány és kísérleti irány eredményeiből. Lassankint azután a kultúrfilozófián és értékelméleten alapuló pedagógia gondolataiból is mind többet vitt bele a tárgyalásba [...] az új eredmények és új szellem újításokat kívántak. Ezért új fejezetek tárgyalják a szabadabb tanítási módszereket s a merev sablonok háttérbe szorultak. A könyv álláspontja kezdettől fogva az volt, hogy a tanítás a tanító és tanuló közös munkája.*”

Ez a kiadás a súlyt a tanuló öntevékenységre helyezi, anélkül azonban, hogy a szélsőséges újítók túlzásait követné.” [14]. Rövid neveléstudományi bevezetés után a mű részletesen tárgyalta a testi, erkölcsi, nemzeti, vallásos és esztétikai, valamint a munkára nevelés kérdéseit, majd a tanítástannal kapcsolatos kérdésekre tért: tantervelmélet, módszertani és technikai témák alkották a fő tudnivalókat. Itt elsősorban a konkrét, kézzel fogható, a hétköznapiak során jól hasznosítható, „operatív” jellegű fogások bemutatásáról volt szó, de már helyet kaptak a műben a tanulási folyamatot meghatározó pszichológiai és logikai mozzanatok is.

Ez utóbbiak alaposabb tárgyalás igényeltek, amelyek elsajátításához külön tankönyvet használtak: Kornis Gyula *A pszichológia és logika elemei* című munkáját [15]. Megismertek a gondolkodás, az érzelmek és az akarat pszichológiájával, valamint a gondolkodás elemi és módszeres formáival. A kötet középiskolai tankönyv volt, tartalma és színvonala megfelelt a felsőoktatásra történő előkészítés kívánalmainak. A szerző megjegyezte, *„több helyütt a szöveget módosítottam. Talán egyes részek még így is nehéznek tűnnek fel. [...] Meg kell azonban gondolnunk, hogy a tanuló néhány hónap múlva az egyetemre, tehát a tiszta szaktudományos képzés helyére jut, s ha a középiskola nem szoktatta hozzá a súlyosabb kérdésekhez, a rendszeres formában végrehajtott gondolkodáshoz és csak szórakoztatva „könnyű” szellemi munkára nevelte, akkor az egyetemre és az életbe való hirtelen átmenet szellemi edzés híján annál keservesebb és reménytelenebb lesz.*” [15]. A nevelés- és tanítástan sok közös pontot mutatott fel a hitelemzéstani tartalmaival és módszereivel. A hitoktatás anyagát és mikéntjét Magdics Ignác logikusan felépített könyvéből sajátították el a tanulók [16]. Magyar nyelv- és irodalomból Németh Sándor, Prónai Antal és Sík Sándor munkáit részesítették előnyben. Átdolgozott, korszerűsített kiadványaik nemcsak a kor aktuálisan kanonizált műveit tartalmazták, hanem kitértek az ifjúsági irodalom, a tudományos és irodalmi társulatok, ajánlott olvasmányok kérdéseire. Elméleti megfontolások, és a papírhány miatt gondosan válogatott szövegek kerültek az olvasókönyvekbe, amelyek feldolgozásához a diákok gyakorlati tanácsokat is kaptak. Sík Sándor így fogalmazott: *„[...] hasznosabbnak véltem a tanulók figyelmét felhívni azokra a szempontokra, amelyekre az egyes olvasmányoknál tekintettel lenni hasznos [...] arra is utasításokat adok, hogyan kell beszámolni – szóban és írásban – az olvasottakról. Tapasztalatok indítottak arra, hogy különös súlyt vessék a kivonatok készítési módjára és a lírai költeményekről való beszámolás módjára.*” [17]. A történelem tantárgy esetében is törekedtek a minél jobb tanulhatóságot, az elsajátítást megkönnyítő részleteket tartalmazó tankönyvek bevezetésére. A Miskolczy István tollából származó kötetek például röviden és lényegre törően összegezték a tudnivalókat a kezdetektől egészen a trianoni Magyarország aktualitásaiig, illusztrációkkal, fényképekkel, összefoglalókkal, időrendi áttekintéssel stb. segítve a hatékony tanulást [18].

A tudományos és gyakorlati igények összeegyeztetésének, valamint a tanítóképzős és a népiskolai tartalmak összefonódásának szép példáját követhetjük nyomon a természettudományi és a gazdasági ismeretek oktatását tekintve. A földrajzi,

közgazdasági és társadalmi ismeretek tankönyvei (Fodor Ferenc, Horn József, Móczár Miklós és Török Imre munkái) nagymértékben tekintettel voltak nemcsak a legfrissebb tudományos eredményekre, hanem a gyakorlati igényekre is. Az anyag elrendezésében szem előtt tartották a tudományos rendszert éppúgy, mint a szemléltetés lehetőségét. Ajánlott tanmenetet, feldolgozást segítő kérdéssorokat, gyakorlati javaslatokat is készítettek, szándékoltan házi feladat nélküli, órai feldolgozásra. Mindezek segítségével vélték megvalósíthatónak a következőket: „a) a tanítást közvetlenebbé, érdekesebbé, maradandóbb értékűvé tesszük; b) rászoktatjuk tanítójelöltjeinket a helyi viszonyok, a szülőföld megfigyelésére [...], c) kapcsolatba hozzuk a természettudományi és gazdasági ismereteket [...], d) felhívjuk a figyelmet a helyesebb, tervszerű művelésből eredő haszonra [...], számonkérésük alkalmával pedig fejlesztjük a fogalmazási készséget.[...] „Könyvünk nemcsak az értelmet, hanem az érzelmet és az akaratot is neveli. Rövid. Megterhelés nélkül elvégezhető. Terjedelmének több mint egyharmadát szemléltető kép és „Megbeszélés”, „Gyakorlat” foglalja el. [19]. A tanítás során azt ajánlják, a tanító ne kösse le magát egyetlen módszer mellett, hanem az anyag sajátosságainak megfelelően váltogassa az adekvát eljárásokat, de „mindig a gyermek közvetlen tapasztalatokból szerzett lelki tartalmából induljunk ki.” [20]. Az intézet oktatói, Straub Ferenc tanítóképző-intézeti tanár, valamint Vadász Zoltán gyakorlóiskolai tanító a növendékek és a már pályán lévő tanítók számára műveikben konkretizálták, mit is értenek ezalatt. „Figyeljük meg, hogyan tanul a gyerek, és tanuljunk tőle módszert!” [...] „Ki az iskolából!” [21].

Az érdeklődés felkeltése, a közvetlen megfigyelés, a kirándulás, az összefüggések keresése, különböző alkotó és cselekedtető eljárások alkalmazása képezték metodikájuk gerincét. „Hát azt ki tudná elmondani: mit láttunk a töltés (Maros-töltés) oldalán? (Ha nem megy egyfolytában, kérdésekkel segíték. – Ürge szaladt előtűnk. Egyszer csak megállt, aztán hamar belebujt a földbe. Odamentünk, ott volt az ürgelyuk.) Mit keres az a földben? (Ott lakik. Oda hordja a gabonát. Ott vannak a fiai. – Közben felírom: Ürge.) [...] Mi volt ott a búzatábla szélén? (Vakondtúrás.) Hát azt mi csinálta? (A vakond. Láttuk is, ahogy mozgott a föld.) Hogyan csinálta? (Közben felrajzolom a vakondtúrás keresztmetszetét [...] Hát te mitől is ijedtél meg, Jancsi? (Felugrott mellettem egy nyúl.) [...] Hova mentünk azután, hogy a nyuszi eltűnt? (A Deszki-erdőbe.) [...] Egyéni benyomások vizsgálása. Ügyes gyermekek voltak. Hanem hát melyik tetszett neked ezek közül az állatok közül? Miért? Aki ügyes legény, most lerajzolja azt, ami legjobban megtetszett neki. Aki inkább írni szeret, az írja le [...] Azt kérdezhetné ezek után valaki, hogy az ilyen tanításból mit fog majd elmondani a gyermek a vizsgán. – Felelek: Az lehet, hogy pergő, megakadás nélküli folyó feleletet talán nem ad. De mindenesetre el tudja sorolni azokat az állatokat, amelyek a mi határunkban ismertek. Mindegyikről tud valami jellemzőt mondani, ha kérdezzük. Kedvet kap az állatok életének megfigyelésére, hozzá tud szólni az illető állat és ember közti viszonyhoz. Amellett tanult látni, megfigyelni, következtetni. Ez pedig sokkal többet ér az ő szempontjából, mint bármely pompásan elmondott vizsgai felelet, amely tetszik a szülőknek, vendégeknek, esetleg hízeleg a tanítóbácsi hiúságának, de egyéb értéke aztán nincs

is!” [21]. A talán elméletibb jellegű matematika tanításában is hasonlóképp jártak el. A fent idézett szerzőpáros a számtan tanítását taglaló vezérkönyvet is készített, ebben is a cselekvés, a mozgás, a játék és a mese fontosságát hangsúlyozták, az életre nevelés elsődlegességét emelték ki. Könyvük kifejezetten nagy sikert aratott: „Rövid egynéhány esztendő alatt elfogyott számolás- és mérés tanítási vezérkönyvünk első kiadása. [...] Kihatása általános volt. Az új állami tanterv Utasítása is átvette a tantárgynak általunk először használt címét.” [21]. Igyekeztek kerülni a szélsőségeket és pontatlanságokat, mind az ismereteket, mind azok tanítási módszereit változtatatosan, de egyensúlyra és életszerűsége törekedve mutatták be. „[...] sok tanító nagyon tudományosan, mások meg nagyon is játékosan (esetleg felületesen) tanítják a számtant. Talán innen is ered a sokszor az iskolának, a módszernek, a pedagógiának a lebecsülése. S míg a matematikát, mint legexaktabb tudományt [...] dicsőítjük, alig vesszük észre, az elemi népiskolai számolás és mérés tanításában mennyi az ellentétes felfogás és eljárás minden bizonytalanság és határozatlanság kártékonyan hat a jellem kifejlődésére, nem kismértékben itt kell keresnünk korunk jellembeli csődjét.” [22].

A szerzők nemcsak a tanítói gárda számára vázolták fel, hogyan lehet a fenti megközelítéssel javítani a matematikaoktatás színvonalán, hanem elképzeléseiket ki is próbálták a gyakorlatban. *Az élet számokban* című példatárukat használták a népiskolai oktatásban is. A kis könyvecske arról tanúskodik, „Az időről”, „A fűtésről”, „A kereset”, „A piacon”, „A konyhakertben”, „Milyen alakú az udvar?”-című gyakorlófeladatok kidolgozásával és felhasználásával valóban sikerült életszerűbbé és modernebbé tenniük a népiskolai eljárásokat [23].

Az új tanterv bevezetését követően többször is látogatást tett az intézetben a királyi főigazgató, egyik előadásában reflektív panorámaképet vázolt fel a pedagógia új kihívásaival kapcsolatban. „Mikor itthon tökéletesíteni akarjuk a tanítóképzést, tartsunk szemlét, mi történik a nagyvilágban? A háború nyomait nyögi győző és legyőzött egyaránt. A népek elégedetlenek. Minden állam csalódott. A bűnbak az iskola. Rosszul nevelt, rosszul tanított. Új célkitűzés, a módszernek új megállapítása napirenden van. Reformláz minden felé. A pedagógia terén egyelőre teljes a zűrzavar. Ma még nem látjuk, hová fog ezt fejlődni. Mint szélsőség, az egyik új eszményi típus felé tart, még a másik egy részletekben is következetes, gyakorlati iránynak a híve. Utóbbiak szerint például tornából csak az a gyakorlat végzendő, amelyik az életben feltétlenül szükséges. Sokat hangoztatott elv, hogy a gyermek képessége, lelki fejlődése legyen irányítója minden lépésünknek. A gyermek a központ. Nincs tanterv, nincs módszer, a gyermek maga mondja, hogy mit akar tanulni, a tanító legfeljebb ügyesen befolyásolja, irányítja, hogy most erről vagy arról akarjon tanulni. Amerikában már osztálykülönbségek tűnnek el. Japánban minden iskola naponta egy órát fordít a napilapok eseményeinek az értelmezésére. Nem mondhatjuk, hogy ez haszontalan időpazarlás volna. Máshol a fő cél állampolgárt nevelni. Ez a törekvés különösen az utódállamokban merült fel. Érdekes azon gondolkodni, nem volna-e ez a törekvés nálunk is alkalmas célkitűzésre. Jobban előtérbe került a vallás-erkölcsi nevelés, mint világnézeti

nevelés. Ismét máshol új embertípust akarnak nevelni. A gyermekek sokfélék, az egyik vizuális, a másik motorikus típus. Arra törekszenek, hogy a hasonló képességű gyermekek egy tanító keze alá kerüljenek. Vajúdik a tanítóképzés is. Forrongás mindenhol. Nem tudjuk mi lesz. Jól tesszük azonban, ha mi is megragadunk egy újabb gondolatot, és a kereteken belül foglalkozunk vele.” [3].

Vadász Zoltán tanár a gyakorlóiskolában érvényes elemi iskolai tantervvel kapcsolatban fogalmazott meg egy kettős véleményt: egyrészt örömmel üdvözölte a modern elveknek, a gyermek középpontba helyezésének, a cselekedtetés, önkifejezés lehetőségeinek megjelenését, másrészt a kritikusokkal ellentétben nem tartotta idejétmúlnak a világnézeti nevelést, a hagyományos katolikus oktatás új keretek közti továbbvitelét sem. *„Gondja van az új tantervnek mindenütt a nevelésre is. A mi tantervünk az államinak az alapján készült, anyag szempontjából szinte alig van eltérés. Bővült azonban azzal a katolikus szellemmel, amelyről egy ismert nevű pedagógus, mikor bepillantott az új katolikus tantervbe, azt jegyezte meg, hogy: „jó, jó, de valami középkori szag árad ki belőle.” Ez a „középkori szag”, ez a mi pluszunk az állami tantervvel szemben. Ez a legfőbb biztosítéka annak, hogy mi nem csak magyar, hanem katolikus magyar embereket fogunk nevelni.” [3].*

A konkrét gyakorlatok, szakmai tanfolyamok mögött kidolgozott, de folyamatosan változó koncepció rejlett. A hivatásról való gondolkodásnak a tanári kar részéről voltak bizonyos sarokpontjai, de ezek mentén rugalmasan alakították véleményüket a szakma jövőjét illetően. A szakmai diskurzus részei voltak helyben és országosan is. A rendszeres módszeres értekezletek, a főigazgatói látogatások nyomán kapott visszajelzések módot adtak a mindennapi eszmecsere, a tanártovábbképzések, az egyesületi élet, a szakfolyóiratok hasábjai pedig a szélesebb szakmai közönséggel való kapcsolattartásra. Az intézet kijelölt képviselője rendszeresen részt vett a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének gyűlésein, az elhangzottokról minden alkalommal beszámolt a tantestület összefüggéseiben. A megbeszélések végén lapszemlét tartottak, felsorolták a mértékadó pedagógiai folyóiratokban megjelent releváns tematikájú cikkeket, megtárgyalták az újdonságokat.

Időközönként részt vettek továbbképzéseken, 1929 nyarán Szegedre érkezett Frank Antal budapesti tanítóképző-intézeti igazgató, Drozdy Gyula és Putnoky Jenő tanítóképző-intézeti tanárok, akik *„mesterien szép, harmonikus előadásokban és tanítási gyakorlatokban bemutatták az új tanterv alkalmazásának technikáját, jobban mondvá művészetét [...] hogy országosan kialakulhasson egy egységes népiskolai nevelési és tanítási módszer” [24].*

A módszeres értekezletek témái széles skálán mozogtak, elhangzottak előadások pl. *„Az írástanítás új irányai”, „A koncentráció”, „Tanítóképzés és hivatásra nevelés”, „A helyesírás javítása”, „Az egészségtan tanítása”, „A mennyiségtan tanításáról”, „Egy neveléstani óra módszeres menete”* stb. címmel [24]. Általában

élénk vita követte a felszólalásokat, amelyekből kirajzolódik a tanárok pedagógiai nézetrendszere, nevelői gondolkodása.

Elsősorban a tanítói jellem kialakítása mentén építették fel a mindennapi munkát. Becker szerint „*harmonikus magyar tanítójellemeket akarunk nevelni - ez a régi célkitűzésünk. [...] hogy növendékeink egykor tudjanak és akarjanak a rájuk bízandó gyermekekkel szeretetteljes közvetlenséggel bánni, már most tanulják ezt meg tőlünk. Eddig is örömmel tapasztaltam, hogy a tanári kar minden tagja súlyt helyezett az ifjúsággal való közvetlen érintkezésre, kérem, hogy ezt a jövőben is a legnagyobb öntudatossággal folytassák, sőt lehetőleg mélyítsék ki. [...] a mai pedagógia nagyon helyesen hangsúlyozza az egyéniség illetőleg a személyiség nagyobb mérvű kifejlesztését. [...] nekünk növendékeink eme törekvéseit támogatnunk kell, nevelői irányunk, egyesületünk munkája a cél szolgáltatásban kell, hogy álljon. Minden egyesület, megannyi iskolája az egyéni érvényesülésnek, és az egyéniség, illetőleg a személyiség kifejlesztésének. Ebbeli nemes törekvésünkben nagy segítségünkre lesz az ifjúság őszintesége, igazmondása. Az őszinte ifjút lehet egyénileg vezetni, jellemét ki lehet alakítani. Hogy ezt elérhessük, szükségünk van a növendékeink bizalmára, rokonszenvére, szeretetére. Mindentől tartózkodnunk kell, ami elidegeníti növendékeinket, és mindent meg kell tennünk, ami alkalmas arra, hogy növendékeink bizalommal, ragaszkodással és szeretettel viseltessenek irántunk.*” [24].

A katolikus pedagógia és a jellemfejlesztés összefüggéseit nemegyszer neveléstörténeti kontextusban is megtárgyalták. Mandola Aladár arra hívta fel a figyelmet, hogy „*a tanítás végcélja az erkölcsi ember. Ezt az erkölcsstannal érjük el, melyet ő [t.i. Herbart] különválaszt a hittantól. Az erkölcsstant teszi a centrumba, hogy az erkölcs levegője hassa át az összes tárgyakat. Ehhez nekünk csak egy szavunk van, az erkölcsöt a hittantól nem lehet elválasztani, és így a központi tárgy a hit- és erkölcsstan legyen. Herbarté protestáns, a miénk katolikus felfogás. Tévedés volna azt hinni, hogy Herbartot elfogadták volna. Schneller kiküszöböli a hittant, helyette a történelmet ajánlja, Kármán az irodalmat. Ez utóbbi alapján készült a középiskolai tanterv. Nem felel meg a katolikus felfogásnak, mert a centrumban a hit- erkölcsi elveknek kell állani, még a részben protestáns Herbart szerint is. Annál inkább a mi felfogásunk szerint is. Míg Schneller és Kármán messze jártak az igazságtól, addig Herbart megközelítette, olyan időben, amidőn Schopenhauer a jellem fejleszthetetlenségét, és a nevelés meddőségét hirdeti. Herbart magasabban áll a koncentrációban is Schnellernél, Schopenhauer és Kármánnál. Herbartot teljessé a katolikus felfogásunk teszi: hit- és erkölcsstan a középpontban. A katolikus felfogás lényege az igazság, ezért örökérvényű.*” [24]. A 19. századi példák ellenére nem jelenthetjük ki, hogy az intézet felfogása és gyakorlata egyértelműen múltba tekintő, konzervatív jellegű lett volna. Igyekeztek beemelni a praxisba az újabb eljárásokat. Ilyen volt például a tanulói kísérletezés, problémaközpontú megközelítés, cselekedtető eljárások, összefüggések keresése, vita, aktivitás, produktivitás. Megvitatták, milyen új, reformgondolatok foglalkoztatják őket, és hogy ezek hogyan jelennek meg a tanítási tartalmakban: kísérleti lélektan,

szociológia, anya- és csecsemővédelem, többtermelés, szabadoktatás, szemléltetés, gyermektanulmány stb. fogalmai állandó diskurzus tárgyát jelentették.

Az egyéniség fejlesztése mellett a másik sarokpontot a szisztematikus képzés jelentette, úgy a közműveltségi tárgyak esetében, mint a módszertani képzésben. Az általános ismeretek és a gazdasági, szövetkezeti, hitoktatói, népművelési előadói, kántorképzés stb. ésszerű és arányos megszervezését, aktuális, gyakorlati irányultságú kialakítását tartották szem előtt. A módszertan jelentősége megkerülhetetlen, a hivatásra nevelés lényegének tartották. Straub Ferenc tanár úgy fogalmazott, *„a tanítóképzésnek minden ténykedése a tanítóvá nevelés legyen, ezért a tanítóképzés ne adjon csak elmélettel telt, szakok szerinti tudást, és legfeljebb még némi, legtöbbször különálló gyakorlati ügyességet, hanem egyúttal módszeres értelemben vett, olyan tanítói szeminárium is legyen, amely az első osztálytól kezdve minden tantárgyat elsősorban a népiskola és az iskolán kívüli népművelés szempontjából tanít, vizsgál. Ezért mindig a népiskolai anyagot vizsgálja meg legjobban, annak koncentrikus kibővítésénél pedig az iskolán kívüli népművelés szükségletei legyenek irányadók. Ne csak az elmélet megvilágítására vegyünk fel gyakorlatokat, hanem a legteljesebb indukció alapján a gyakorlatból vezessük le az elméletet.”* [24].

Az ismeretelsajátítás új módjait is felhasználták az órákon és azokon kívül is, amennyiben például éltek a film és a mozi adta lehetőségekkel, vagy élménypedagógiai célzattal, a kirándulások szervezése is a gyakorlat részét képezte. Változatos helyszínekre látogattak: *„Ezekkel a kisebb tanulmányúttjainkkal annak a pedagógiai gondolatnak akartunk szolgálatot tenni, amely a lakóhely természetes, gazdasági és kulturális viszonyait kiindulási és sok tekintetben központnak tekinti. A természeti és gazdasági viszonyok megismerése céljából Straub F. tanár vezetése mellett ősszel és tavasszal a növénytan tanításához megfigyelési anyagot gyűjtöttek a II. évesek Újszegednek anyagban és esztétikai vonatkozásokban egyaránt páratlan ligetében. Ezeket a megfigyeléseket a hely közelsége miatt többször megismételhetjük és így a természetnek egész évi változásait szemlélhették a tanulók. Ezekhez kiegészítésként járultak a tavaszi időszakban a Tisza mentén, máskor pedig Szőreg felé egy-egy félnapos kirándulás. Ilyen alkalommal Szőregen megtekintettük a Horváth-féle faiskolát is, ahol szakértő tulajdonosa helyszínen megmagyarázta a faiskola betelepítését, a csemeték nemesítését, kezelését, a burgonyával többtermelési irányban végzett kísérleteit. Az I. évf. megtekintette a helybeli szikvízgyárat, a szegedi kötélgyárat és egy nagyszabású téglagyárat, mely utóbbi helyen az anyag preparálásától kezdve a modern gyártásnak minden részletét a téglának és cserépnek sokféle fajtáját, szíves és szakszerű magyarázatokkal kapcsolatosan láthatták a tanulók. A III. oszt. tanulói több ízben megtekintették a Múzeum természetrajzi anyagát, főleg állattani tanulmányaikkal kapcsolatosan. A IV. o. tanulói helyszínen nyert szakszerű magyarázatokkal kapcsolatosan megismerkedtek a szegedi villamosművekkel és a gázgyártás minden fázisaival. Ugyancsak a IV. évesek számára igénybe vettük a m. kir. Alföldi Intézetnek egyes osztályait, ahol a vezető fővegyszer urak igen értékes kísérletekkel*

és szakelőadásokkal hozzájárultak a kémiai ismeretek bővítéséhez [...] Pedagógiai tanulmányok kiegészítésére szolgált a dohánygyári csecsemővédőnek és a gyermekklinikanak a megtekintése. [...]. Megfordultak a Közegészségtani Intézetben, ahol az országos embervédelmi kiállítás anyagát mutatta be a tanársegéd. Az alkotmánytan tanára, dr. Mandola A. négyvázban elvezette az V. évf. tanulóit különféle bírósági tárgyalásokra. [...] A szépen sikerült Rákóczi-ünnepély jutalmaként egy napos kirándulást rendeztünk a szomszédos Kiskundorozsma községbe. Pörzsölt c. igazgató rendezése mellett részt vett az egész tanári kar és ifjúság. [...] A kirándulásokkal kapcsolatosan esett szó a hivatalos filmelőadásokról is. Nyolcízben vettünk részt ezeken. A filmre került anyag kiválogatása és feldolgozása általában (egynek a kivételével) kiváló pedagógiai érzékre, és technikai ügyességre vall. Úgy a filmelőadások, mint pedig a kirándulások utólagos megbeszélés tárgyai, olykor írásbeli dolgozatokhoz tételek voltak.” [2]. A módszertant nemcsak az egyes tanárok önállóan, hanem az egész tantestület közösen folyamatosan fejlesztette, sőt, más intézménybeli kollégáikkal is konzultáltak. Részletes, összehangolt helyi tanmenetet, aktualizált óraterveket készítettek. Az igazgató igyekezett összefogni a tantestület ez irányú munkáját: „az egységes nevelői elvek mellett egységes didaktika és módszerek kialakítására kell törekednünk. Ezen a téren nem állunk a kezdet kezdetén. Több kartársamról tudom, hogy eddig is nagy körültekintéssel alakították ki szaktárgyaik módszerét. Neveket tudnék említeni kartásaim köréből, kiket most működő tanítóképző-intézeti tanárok hálás tisztelettel emlegetnek kitűnő, jó módszereik miatt. Ezen eddig is bevált módszerek támpilléreit kell összefoglalni. Minden egyes szaktárgy tanítóképző-intézeti anyagának jelenlegi célkitűzéseink szerinti megállapítása mellett, és figyelembe véve a tanulás lélektani folyamatait, egyelőre az egy órai tanítás schémáját kell megállapítanunk. Az így elkészített schémákat három első konferencián (október, november és december havi konferenciák) rövid megbeszélés tárgyává tesszük. Az így összeállított schémákat megsokszorozítom, és az összes tanító- és tanítóképzők tantestületeinek megküldöm hozzászólás végett. Egyben gondoskodtam, hogy az egyes tárgykörök népművelési módszerét is meg lehessen állapítani. A szaktanár uraknak módjában áll a tervezethez hozzászólni, azt kiegészíteni és módosítani. A tanítás sikerének biztosítására összhangot kell teremteni a tantervi anyag tanítási órákon történő feldolgozása, és az azt támogató, illetőleg kiegészítő tanítási órákon kívüli foglalkoztatás között. A tantervi anyagot gondos előkészület után a tanítási órák céltudatos felhasználásával annyira fel kell dolgozni, hogy a növendékek azt kézi-könyvek segítségével könnyen elsajátíthassák. A házi írásbeli munkát és a tanítási órákon kívüli foglalkoztatást a minimumra kell redukálni, hogy elegendő idő maradjon a tanulmányokkal való behatóbb foglalkozáshoz.” [24].

A helyi tanmenet elkészült, minden tanár próbálta a tantervi utasítások betartása mellett a lehető legnagyobb mértékben a helyi sajátosságoknak és igényeknek, az intézmény egyedi profiljának megfelelően kialakítani.

Szili Török Dezső: „*Rajztanmenetemet a Tanterv és Utasítás szellemében állítottam össze. Heti beosztásban dolgoztam fel az előírt anyagot, a legnagyobb részletességgel. Jelölöm mindig a gyakorlatnemet, a témát, a szükséges szemléltető eszközöket, és felsorolom azokat a tárgyakat, amelyekkel a tárgy kapcsolatba hozható. Különösen kimélyítem a népiskolai és kézimunkai kapcsolatokat, hogy a megszerzett rajzkészség alkalmazására, gyakorlati felhasználására növendékeim példát lássanak. [...] ezen alapos előkészítés, bőséges szemléltetés és módszeres ismertetés után minden növendék maga válogatja össze az egyes gyakorlatnemek céljának legjobban megfelelő témákat, és így tanmeneteiket önállóan, saját egyéniségüknek megfelelően készítik el.*” [11].

Bálint Sándor: „*Minél kerekesebb egység kijelölésére törekedtem. A magyar történelem tanmeneténél (IV. évf.) a koncentrációs kapcsolatok, utalások megállapításánál múltunk minél egyetemesebb megismerése, magyarságunknak minél tökéletesebb ismerete lebegett szemem előtt. Az alkotmánytani tanmeneteknél a kapcsolatok teremtésében gyakorlatiasságra, időszerűségekre törekedtem.*” [11].

Kapossy Gyula: „*Az anyagbeosztás és a tanmenetbeállítás főként a hangszeres zenetanításban azt az elvet követi, hogy lehetőleg keveset, de azt alaposan és jól. A zeneelméleti alapismereteknek minden év elején való teljes felújítását és az összhangzattani anyagnak körben bővülő módszerrel való tanítását az a körülmény indokolja, hogy külön-külön összhangzattani órák nem lévén, 35-40-es osztálylétszámok mellett az ének és zeneórából összhangzattanra mindössze néhány perc jut, és így eredményt csak az állandó és erőteljes ismétlés biztosíthat.*” [11].

Kövessy Jenő: „*A népiskolai vonatkozások kihasználására mindenütt időt szentelek, különösen az alpműveletek a méréstani anyag, és a törtek tárgyalásával kapcsolatosan nem elégszem meg a népiskolai vonatkozások megemlítésével, hanem saját eljárásomban is, ahol csak lehetőség van rá, a népiskolai tanítási módot tekintetbe veszem.*” [11].

Straub Ferenc: „*Minden egyes osztály anyagát többévi tapasztalat alapján, óráról-órára beosztott egységek szerint osztottam el. Az anyag kiválasztásánál a mindennapi élet (környezet, földművelés, ipar, kereskedelem) elsősorban a népiskola irányadó: anyagban és módszerben egyaránt. Egyes odavetett gondolatok feltűntetik a kapcsolatokat, amennyire a rovat megengedte, feltűntettem a szemléltetést (kísérleteket, kirándulást), a kiegészítésül szolgáló olvasmányokat. Élményeken, szemléltetéseken alapuló, logikus gondolatmenetben többoldali kapcsolatokkal felépített ismeretanyag, nemigen kíván külön ismétlő órákat. Emellett a nagyobb egységek elvégzése után beállított összefoglalás, és ismétlés újabb szempontok szerint történik. A korábbi évfolyamok anyagát is csak ott veszem fel, ahol az új anyag miatt erre szükség van és a kettő egymásba kapcsolható.*”²⁶
Szörényi József: „*Mivelhogy már a poétika is hozzásegít az irodalomtörténet*

²⁶ MNL CSML VIII. 64.a. 1.d. Tantestületi jegyzőkönyvek 1844-1939. 1937. szeptember 30.

tanításához, éppen ezért a tanmenetben is jeleztem, hogy nem magát a rendszert, az elméletet tanuljuk, hanem az író, a költőt adjuk a növendék kezébe. Minden módszeres egységnél jeleztem azokat az olvasmányokat, költeményeket, melyek alapján a növendék az elmélethez juthat. [...] A tanmenetek csak olvasmánycímeket jelölnek meg, de egyetlen olvasmány sem szolgál csak olvasásul, avagy fordítási gyakorlásul, hanem beszédgyakorlatul, akár dramatizálás, akár kérdés és feleletekre való boncolás útján. Az olvasmányok száma korántsem öleli fel a tankönyv anyagát, a tanmenetekben azokat az olvasmányokat jelöltem meg, amelyek alkalmasak a beszélgetésre.” [11].

A tanárok legtöbbször hatékonyan tudták megszervezni munkájukat, a tagadhatatlan nehézségek feltárása mellett a tanfelügyelői látogatások alkalmával pozitív visszajelzéseket is kaptak. A népművelési tanfolyam hallgatóinak záróvizsgáján Kiss Károly királyi tanfelügyelő „megemlíti, hogy a sok képzőből kapott tanítók közül, a szegedi képzőből a tankerületéhez kerültek olyan pluszt hoztak, hogy szembetűnő jó hatással vannak a többiekre.” [11].

A szegedi királyi katolikus tanítóképző intézet két világháború közötti működésének vizsgálata világosan megmutatja, hogy az intézmény pedagógiai gyakorlata nem tekinthető sem pusztán konzervatívnak, sem kritikátlanul modernizálónak. A tanítás tartalmaiban és módszereiben egyszerre volt jelen a katolikus világnézeti nevelés hangsúlya és a korszerű pedagógiai irányzatokhoz való alkalmazkodás igénye. Az állami tantervekhez való igazodás nem jelentett mechanikus átvételt: a helyi tanmenetek kialakításakor a tanári kar tudatosan törekedett arra, hogy az előírásokat a növendékek igényeihez és a népiskolai gyakorlat követelményeihez igazítsa. A tantárgyi struktúra átalakulása, a neveléstudományi tárgyak óraszámának növekedése, valamint a tanítási gyakorlat fokozott szerepe egyértelműen arra utal, hogy a tanítóképzés célja már nem csupán az ismeretátadás volt, hanem a nevelői személyiség tudatos formálása. A módszertani hangsúlyok – a szemléltetés, a cselekvés, a tanulói öntevékenység és a gyakorlati alkalmazhatóság – következetesen végig kísérték az intézeti oktatás egészét, a természettudományos tárgytól kezdve a humán stúdiumokon át a gazdasági és gyakorlati ismeretekig. A dolgozatban bemutatott források tanúsága szerint a tanári kar élénk szakmai diskurzust folytatott a hivatásról, a nevelés céljáról és módszereiről, és aktívan kapcsolódott az országos pedagógiai gondolkodáshoz. A módszeres értekezletek, továbbképzések, valamint a szakirodalom rendszeres figyelemmel kísérése hozzájárult ahhoz, hogy az intézet pedagógiai gyakorlata reflektív és megújulásra képes maradjon. Mindez alátámasztja azt a megállapítást, hogy a szegedi tanítóképző a két világháború közötti időszakban a magyar tanítóképzés egyik jelentős szakmai műhelyének tekinthető, amely a hagyomány és a megújulás közötti egyensúly megteremtésére törekedett.

Irodalomjegyzék

- [1] Sanda István Dániel: Gróf Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi miniszter munkássága népiskolaépítési programjának tükrében. Neveléstörténet: A Székesfehérvári Kodolányi János Főiskola Folyóirata. 1-2. 2009. 14-26.
- [2] Becker Vendel: A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1925-26. tanévről. Szeged. = Értesítő, 1925. Szeged, 1926.
- [3] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914–1927.
- [4] V. K. M. 1911. évi 78.000. sz. rendelet.
- [5] Becker Vendel: A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1927-28. tanévről. Szeged. = Értesítő, 1928a. Szeged, 1928.
- [6] V. K. M. 1923. évi aug. 8. 81966. sz. rendelet.
- [7] V. K. M. 1925. évi jún.20. 42500. sz. rendelet.
- [8] Becker Vendel: A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet összevont értesítője az 1919-20., 1920-21., 1921-22. tan évekről= Értesítő, 1928b. Szeged, 1928.
- [9] Szakál János: A magyar tanítóképzés története. Budapest:Hollósy, 1934.
- [10] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Szegedi Római Katolikus Tanítóképző Iratai Általános VIII. 64.b. 5.d. *Általános iratok* 1930-1933.
- [11] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64.a. 1.d. *Tanestületi jegyzőkönyvek* 1844–1939.
- [12] Fischerné Dárdai Ágnes: Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás II. Budapest: ELTE BTK és Magyar Történelmi Társulat, 2006.
- [13] Frank Antal és Németh Imre: Neveléstörténelem a tanító- és tanítóképző intézetek V. osztálya számára. Budapest: Szent István Társulat, 1930.
- [14] Weszely Ödön: Nevelés- és tanítástan tanító- és tanítónőképző- intézetek használatára, valamint a továbbképzés céljaira. Budapest: Szent István Társulat, 1928.
- [15] Weszely Ödön: Nevelés- és tanítástan tanító- és tanítónőképző- intézetek használatára, valamint a továbbképzés céljaira. Budapest: Szent István Társulat, 1928Kornis Gyula: A pszichológia és logika elemei középiskolák számára. Budapest:Franklin Társulat, 1926.
- [16] Magdics Ignác: Hitelemzés tanító- és tanítónőképzők katolikus növendékei számára. Budapest: Szent István Társulat, 1918.
- [17] Prónai Antal és Sík Sándor: Magyar irodalomtörténeti olvasókönyv a középiskolák VII. és VIII. osztálya számára. Budapest: Szent István Társulat, 1926.

[18] Miskolczi István és Mezősi Károly: Egyetemes történelem a líceum és leánylíceum II. osztálya számára II. kötet a nagy francia forradalomtól napjainkig. Budapest: Szent István Társulat, 1939.

[19] Móczár Miklós és Török Imre: Gazdasági ismeretek az elemi népiskolai tanítóképző-intézetek II. osztálya használatára. Budapest: Franklin Társulat, 1928.

[20] Fodor Ferenc: Népiskolai egységes vezérkönyvek 2. A magyar elemi népiskolai földrajzi oktatás. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.

[21] Straub Ferenc és Vadász Zoltán (a): A természeti, gazdasági és háztartási ismeretek tanításának vezérkönyve kath. tanítók és tanítónők, valamint tanító(nő)képző-intézeti növendékek használatára. Budapest: Szent István Társulat, 1931.

[22] Straub Ferenc és Vadász Zoltán: A számolás és mérés tanításának vezérkönyve kath. tanítók és tanítónők, valamint tanító(nő)képző-intézeti növendékek használatára. Budapest: Szent István Társulat, 1935.

[23] Straub Ferenc és Vadász Zoltán (b): Az élet számokban Számolási és mérési példatár a katolikus elemi népiskolák számára. Budapest: Szent István Társulat, 1931.

[24] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64. 5.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1928–1935.